

Cap a una economia mundial

Nord-Sud cara a cara

José María Vidal Villa

Ciències Jurídiques, Econòmiques i Socials

4

UNIVERSITAT DE BARCELONA

Cap a una economia mundial

Nord-Sud cara a cara

ESTUDI GENERAL

Ciències Jurídiques, Econòmiques i Socials

Cap a una economia mundial

Nord-Sud cara a cara

José María Vidal Villa

UNIVERSITAT DE BARCELONA

PUBLICACIONS

ÍNDEX

Preàmbul a l'edició catalana	13
Preàmbul a l'edició castellana	17
Introducció	21
1. Breus notes sobre l'estructuralisme dialèctic	22
2. Alguns conceptes necessaris	24
3. Alguns problemes de l'economia mundial	26
1. El manteniment de les desigualtats Centre-Perifèria	31
1.1 Més o menys desigualtat?	31
1.2 Alguns canvis estructurals	35
1.3 El mesurament de la riquesa i la pobresa	38
1.3.1 <i>La relativitat dels mesuraments</i>	38
1.3.2 <i>Els rics i els pobres</i>	40
1.3.2.1 <i>La situació actual</i>	47
1.3.2.2 <i>L'evolució de la riquesa i la pobresa</i>	47
1.3.2.3 <i>El cas particular d'Amèrica Llatina</i>	50
1.3.3 <i>La riquesa i la pobresa: la distribució de la renda</i>	51
1.3.4 <i>L'evolució del PIB als països més rics</i>	55
PART I. LA INFRAESTRUCTURA DEL SISTEMA	57
2. La població	61
2.1 Quants vam ser, quants som, quants serem?	63
2.2 Joventut i envelliment: altra vegada, pobres i rics	65
2.3 Cap a un nou període d'invasions «bàrbares»?	75
2.4 Cap a una civilització urbana	81

3. La qualitat de vida	87
3.1 Les necessitats bàsiques: són les mateixes per a tota la Humanitat? ...	88
3.2 Com es descobreix el grau de satisfacció de les necessitats bàsiques?	91
3.3 L'educació: necessitat o luxe?	93
3.4 La salut, sense la qual res no importa	97
3.5 L'alimentació: primera necessitat bàsica	102
3.5.1 <i>Les paradoxes del sector agrari</i>	106
3.5.2 <i>Alguns problemes de l'agricultura mundial actual</i>	109
3.5.3 <i>El sector agrari a la Comunitat Europea</i>	114
3.5.4 <i>El sector agrari als Estats Units</i>	116
4. L'energia: el conflicte del petroli	121
4.1 Els models energètics	121
4.2 L'energia com a mercaderia	122
4.3 El petroli: font d'energia i de conflictes	125
4.3.1 <i>Les «set germanes»: el càrtel del petroli</i>	125
4.3.2 <i>La resistència al càrtel</i>	127
4.3.3 <i>La crisi del petroli</i>	128
4.3.4 <i>El declivi de l'OPEP</i>	131
4.3.5 <i>La indústria del petroli</i>	136
5. El medi ambient	137
5.1 Qualitat de vida o nivell de vida?	137
5.2 Els «set desastres» ecològics	141
5.2.1 <i>L'aire que respirem</i>	142
5.2.2 <i>Cap a una mutació climàtica?</i>	143
5.2.3 <i>El sol que ens escalfa</i>	144
5.2.4 <i>Les grans clavegueres: el mar i els rius</i>	145
5.2.5 <i>Cap a un món de deserts?</i>	146
5.2.6 <i>Muntanyes d'escombraries</i>	150
5.2.7 <i>El perill nuclear</i>	151
5.3 Reflexió final	153
PART II. L'ESTRUCTURA DEL SISTEMA	155
6. La indústria	161
6.1 La simbiosi indústria-capitalisme	161
6.2 La mundialització de la indústria: les empreses multinacionals	164
6.2.1 <i>La dimensió de les empreses multinacionals:</i> <i>el Who's who de la indústria mundial</i>	166
6.2.2 <i>Els principals sectors monopolitzats</i>	175
6.2.3 <i>La incidència sobre el comerç exterior</i>	180

6.2.4	<i>L'organització multinacional</i>	182
6.2.5	<i>La Comissió Trilateral</i>	183
6.3	La industrialització a escala mundial	186
6.3.1	<i>Els nous països industrials</i>	187
7.	Les relacions comercials i l'economia mundial	197
7.1	La balança comercial: mirall del desequilibri	198
7.2	L'especialització comercial: signe de dependència	207
7.3	La direcció del comerç internacional	218
7.4	Els «mercats captius»	221
7.5	La «guerra comercial» entre potències centrals	221
7.5.1	<i>El «camp de batalla»: el GATT</i>	222
7.6	El comerç internacional de dos productes «especials»: les drogues i les armes	229
8.	Les relacions financeres internacionals	233
8.1	La crisi econòmica: cap a la mundialització de l'economia capitalista	234
8.2	El deute extern o com es transfereixen els efectes negatius de la crisi	239
8.2.1	<i>Els Estats Units: el principal deutor del món</i>	239
8.2.2	<i>El deute extern als països perifèrics</i>	244
8.2.2.1	<i>Deutors i creditors</i>	246
8.2.2.2	<i>Quant es deu?</i>	248
8.2.2.3	<i>Els mecanismes de pagament del deute</i>	253
8.2.2.4	<i>La política dels EUA, l'FMI i els «ajustos durs»</i>	255
8.2.2.5	<i>Reflexió final</i>	258
8.3	La fugida de capitals	259
9.	L'ajut internacional	263
9.1	Mecanismes i agents de l'ajut internacional	264
9.2	Qui concedeix l'ajut internacional?	266
9.3	Qui rep l'ajut?	272
9.4	Les organitzacions no governamentals i l'ajut internacional	276
PART III.	LA PROBLEMÀTICA MUNDIAL ACTUAL	279
10.	L'ordre econòmic internacional	283
10.1	Un únic ordre econòmic	283
10.2	De l'imperialisme al neoimperialisme	284
10.3	L'època de les il·lusions	286
10.4	L'estabilitat del sistema Centre-Perifèria	287

10.5	De l'autonomia col·lectiva del Sud a la desconexió	289
10.6	Nou Ordre Econòmic Internacional: no; nova divisió internacional del treball: sí.	292
11.	La <i>perestroika</i> i els canvis a l'Europa de l'Est	295
11.1	El sistema capitalista mundial i el «model soviètic»	295
11.1.1	<i>Les ruptures en el sistema capitalista mundial</i>	295
11.1.2	<i>L'esgotament del model soviètic</i>	298
11.2	La ideologia del socialisme i el comunisme	299
11.3	De l'estancament a la <i>perestroika</i>	302
11.4	La <i>perestroika</i>	305
11.4.1	<i>La perestroika econòmica</i>	307
11.5	La incidència de la <i>perestroika</i> a l'exterior de la Unió Soviètica	314
11.5.1	<i>La crisi del CAME i les relacions econòmiques Est-Oest</i>	316
	CONCLUSIONS I PRONÒSTICS	319

PREÀMBUL A L'EDICIÓ CATALANA

Quan vaig redactar el preàmbul a l'edició castellana d'aquest llibre, l'any 1990, deia: «He tractat d'evitar el conjunturalisme. He tractat de ressaltar el que és més estable, més estructural, el que caracteritza els processos a més llarg termini.» I més endavant: «... he intentat que l'essència del llibre sigui allò permanent, estructural, tendencial...» Aquesta vocació estructural del llibre és la que permet que, cinc anys després, pugui ser traduït al català pràcticament igual i que, malgrat el pas del temps, no hagi perdut, al meu parer, la capacitat explicativa dels fenòmens que afecten l'economia mundial i que hi actuen.

Però la realitat és, a vegades, menys estable del que els analistes voldríem. Efectivament, en aquests cinc anys han passat moltes coses que, si bé no han canviat substancialment el desenvolupament i l'estructura del sistema capitalista, sí que han produït canvis que en modifiquen certament la imatge i la cristal·lització en els fets. Assenyalaré a continuació alguns d'aquests canvis de menor a major incidència en el context de l'economia mundial capitalista.

En primer lloc, em referiré a les dades estadístiques. És evident que des del 1990 fins al 1995 hi ha hagut modificacions en les dades de diversos països, corresponents a les variables significatives que he fet servir al llarg del llibre. En aquest cas, i sempre que ha estat possible, he intentat introduir les modificacions pertinents. Amb aquest esperit he fet servir les dades dels anys més recents a partir de les publicacions oficials al meu abast, en particular l'Informe sobre el desenvolupament mundial de l'any 1994 del Banc Mundial, que ofereix dades de l'any 1993. També he modificat les interpretacions derivades de les dades antigues, fent servir les noves. Es tracta, per tant, d'una posada al dia relativament senzilla que no canvia en profunditat el conjunt d'interpretacions i conclusions a què arribava en el llibre del 1990: el món continua sent capitalista, els rics ho continuen sent i els pobres també, el Centre i la Perifèria es mantenen, el medi ambient continua deteriorant-se, etc.

En un segon nivell, cal fer referència a alguns canvis importants en les institucions internacionals. En aquest cas els canvis són més profunds, però no invaliden les anàlisis fetes en el llibre original. D'aquests canvis, els més importants són dos:

— La culminació del procés de negociació de la Ronda Uruguai del GATT, que va finalitzar amb la signatura d'un nou acord que incrementa el lliure comerç entre els països capitalistes i, sobretot, que obre el camí a un aprofundiment del lliure co-

merç a partir de la creació de l'Organització Mundial del Comerç (OMC), organisme que té com a funció vetllar pel respecte dels acords del GATT i impulsar el lliure comerç esmentat. És, doncs, un pas important més en el camí de la internacionalització del capital que profunditza les tendències que ja assenyalava en el llibre del 1990.

— La signatura i posada en marxa del Tractat de Lliure Comerç de Nord-amèrica entre Mèxic, els Estats Units i el Canadà, la qual cosa també té relació amb el procés de mundialització en curs. Aquest Tractat marca una punt decisiu important en el procés d'eliminació de fronteres econòmiques entre països, per tal d'afavorir el lliure moviment de les mercaderies i del capital —però no de les persones, que continuen sotmeses a lleis rigoroses de fixació als seus llocs d'origen—. El TLCNA i l'aprovació del Tractat de Maastricht, que inicia la Unió Europea i el camí vers una moneda única —i, de fet, una economia única a Europa— són passos molt importants en el procés de mundialització. De fet, el TLCNA, la UE i el Japó —amb la zona d'influència que té— formen els tres blocs profundament interrelacionats que encapçalen el sistema capitalista mundial i que lluiten, avui, per exercir la dominació en el conjunt del sistema.

En un tercer nivell cal fer referència a l'agreujament de les condicions de vida a molts països de la Perifèria. Lluny de millorar la situació, aquests cinc anys han vist com a molts països perifèrics esclataven crisis sagnants, guerres i enfrontaments ètnics, matances i fam. És a dir, el famós desenvolupament pregonat pels liberals i els keynesians, en lloc d'apropar-se sembla cada vegada més llunyà. Aquest fenomen ha tingut una virulència especial a Rwanda i Burundi, amb matances de milions de persones. També el Kurdistan ha patit la matança feta pels turcs i, en aquesta mateixa zona, l'Iraq, bloquejat i aïllat internacionalment, ha estat sotmès a un forta pressió per part del món occidental des de la guerra del Golf fins ara, igual que Líbia i Cuba i, fins a cert punt, Corea del Nord. D'altra banda, els anomenats «moviments d'alliberament nacional» han entrat en un procés de clar reflux. La pau a Nicaragua i els acords entre guerrillers i Govern a El Salvador en són una mostra. Però molt més importants són els casos d'Angola, Moçambic, Namíbia i altres països africans, on s'ha arribat a una situació de fi de la lluita armada i de construcció d'un règim polític democràtic o pseudo-democràtic, però sempre dintre del sistema capitalista, condició principal exigida per Occident per acceptar governs sorgits dels moviments guerrillers i populars.

Sempre dintre de la Perifèria, cal esmentar dos fets més de gran importància: el primer és la fi del règim d'apartheid a Sud-àfrica i el triomf de Mandela a les eleccions, fet que obre pas a una nova situació en aquell país i dona a la població negra la possibilitat de regir-se per si mateixa.

El segon és l'augment de l'integrisme islàmic, sobretot al món àrab, com demostra el cas d'Algèria, on els islàmics van triomfar a les eleccions generals i van ser desposseïts del poder, cosa que va provocar, a partir d'aquell moment, una lluita cruel i sagnant. Però no solament al món àrab: el fonamentalisme islàmic també s'estén més enllà, per descomptat a l'Iran, però també al Pakistan i fins i tot a Indonèsia.

En conclusió, són canvis molt importants, però en el fons només són convulsions polítiques generades per la situació d'opressió, misèria i explotació a què està sotmesa la Perifèria del sistema. De fet, en els cinc anys que separen un llibre de l'altre, aquesta situació en lloc de millorar no ha fet sinó empitjorar.

En un quart nivell, el més important de tots, cal referir-se a un fet que sí que té conseqüències estructurals profundes. Es tracta de la fi del «sistema» socialista, de l'esfondrament del «camp socialista» i el desmembrament de l'URSS. Això sí que ha fet canviar substancialment la situació mundial. D'una banda, perquè ha desaparegut un dels blocs que havien caracteritzat la història del món des de feia més de setanta anys. D'altra banda, perquè s'acaba un punt de referència fonamental per al moviment obrer internacional i per als pobles en lluita per aconseguir l'alliberament nacional. Ha triomfat, doncs, aparentment, el capitalisme, i s'allunya la il·lusió d'un món sense classes, sense desigualtats i sense explotació dels uns per part dels altres. A més, l'esclat dels Estats autoritaris ha permès a moltes nacions recuperar la identitat i tornar a ser independents. És el cas de Lituània, Letònia, Estònia, Bielorrússia, Ucraïna, etc., a l'antiga Unió Soviètica; però també d'altres països de l'Europa oriental i central: Txèquia i Eslovàquia, per exemple, que es van separar. Però la separació més brutal, la més sagnant i mortífera ha estat la de l'antiga Iugoslàvia, que ha donat lloc a una llarga guerra entre serbis, croats i bosnians, la qual cosa ha generat fam i una infinitat de matances i crueltats. Tampoc el territori de l'antiga Unió Soviètica no ha estat exempt de guerres, sobretot al Caucas, on unes nacions han recuperat la independència—com ara Geòrgia, l'Azerbaidjan i Armènia—, però d'altres continuen sota l'imperi rus: Ingúixia, Ossètia del Nord i, sobretot, Txetxènia, on la guerra dels txetxens per la independència encara dura.

Altres països socialistes estan en un procés de conversió més o menys lent cap al capitalisme, com és ara el cas del Vietnam i, sobretot, de la Xina. Només Corea del Nord—on la mort de Kim Il Sung no sembla haver deixat passar una involució capitalista— i Cuba—malgrat l'enorme pressió internacional— es mantenen, amb dificultats, en el camí de la construcció socialista, encara que immersos en un procés de reformes internes que, ho vulguin o no, desembocarà necessàriament en el capitalisme.

Aquests canvis han alterat certament el sistema capitalista mundial, però ho han fet en el sentit d'engrandir-lo. Sembla que el Centre del sistema creix amb la incorporació dels països de l'Europa central i oriental, que són, en certa mesura, els més desenvolupats. I sembla també que la Perifèria creix amb la incorporació de nombrosos països de la zona asiàtica de l'antiga URSS i fins i tot d'alguns de la zona europea.

Però malgrat la importància d'aquests canvis, el que és cabdal no ha canviat: el procés de mundialització de l'economia, la divisió entre Centre i Perifèria, i el creixement de les desigualtats. Per això, penso que les conclusions obtingudes l'any 1990 són encara vàlides i espero que el lector català també ho pensi així.

No vull acabar aquest preàmbul sense agrair a la Universitat de Barcelona i a la Generalitat de Catalunya la publicació d'aquesta traducció del meu llibre. I tam-

bé vull agrair l'interès que la professora Montserrat Duran ha tingut perquè aquest llibre sigui «català». Però, sobretot, haig d'agrair al meu company Lluís Alòs, professor d'Economia Mundial de la Universitat de Barcelona, el seu suport pacient i constant perquè aquest llibre vegi la llum en català i també l'esforç de traducció que ha fet amb rigor i diligència. Sense el seu impuls i la seva paciència possiblement aquest llibre mai no hauria pogut esdevenir «català».

José María VIDAL VILLA

Setembre, 1995

CAPÍTOL 1.

EL MANTENIMENT DE LES DESIGUALTATS CENTRE-PERIFÈRIA

Abans d'abordar concretament els diferents problemes que es plantegen avui en l'economia mundial, convé efectuar una visió de conjunt de l'evolució d'algunes macromagnituds que posen de manifest quin ha estat el comportament del sistema en el passat recent.

Per a això és imprescindible la utilització de les estadístiques disponibles –si és possible completes i homogènies–, en general de fonts oficials, d'organismes internacionals com ara l'ONU, l'OCDE o el Banc Mundial. Com que no és l'objectiu d'aquest llibre fer un estudi exhaustiu de l'estructura econòmica mundial, sinó únicament abordar la problemàtica més rellevant, em referiré només a alguns trets significatius de la situació del Centre i la Perifèria.

Un altre aclariment previ és que, en virtut del caràcter d'aquest llibre, tampoc no és oportú entrar en disquisicions teòriques sobre l'existència del Centre i la Perifèria. En altres treballs meus ja he tractat aquest tema¹. Per tant, i malgrat que considero que la classificació dels països que fa servir l'ONU –que és reproduïda en general pels altres organismes internacionals– no s'ajusta estrictament als resultats de les nostres investigacions, no hi ha cap més opció que treballar amb les dades tal com apareixen a les seves publicacions. Em cenyiré, doncs, a aquesta informació.

1.1 Més o menys desigualtat?

És habitual que els economistes i els estadístics es refereixin a la renda per càpita per mesurar el grau de desenvolupament i benestar d'un país. Certament, es tracta d'un indicador sintètic extremadament útil, tot i que amaga alguns problemes que enfosqueixen els resultats, com ara la distribució de la renda entre els grups socials dels diferents ingressos o la distribució de la renda entre les diverses regions

1. Vegeu el treball de recerca elaborat a la càtedra d'Estructura Econòmica Mundial de la Facultat de Ciències Econòmiques de la Universitat de Barcelona, sota la meua direcció: VIDAL VILLA, José María. *Evolución y cambio estructural en la economía mundial: 1960-1980*. Madrid: Banco Exterior de España, 1987.

geogràfiques. És sabut que el capitalisme genera un tipus de desenvolupament desigual, tant socialment com espacialment i sectorialment. Consegüentment, quan es tracta de classificar els països és habitual recórrer a l'ús de la renda per càpita i matissar els resultats obtinguts amb altres indicadors.

Tanmateix, abans de reflectir quina ha estat l'evolució de la renda per càpita, és preferible comprovar simplement quina ha estat la generació de la renda a cada país, que es mesura per mitjà del producte interior brut (PIB) i, sobretot, mesurar quin ha estat el percentatge del PIB creat a cada grup de països per conèixer el creixement o el decreixement de les desigualtats.

Per efectuar aquest mesurament hem fet servir les dades del Banc Mundial² sobre el PIB per a diferents grups de països. Els grups de països que estableix aquest organisme són els següents³:

- els països d'ingressos baixos;
- els països d'ingressos mitjans baixos;
- els països d'ingressos mitjans alts;
- els països d'ingressos alts.

2. *Informe sobre el desarrollo mundial, 1993*. Washington: Banc Mundial, 1993.

3. Els països que componen cada un d'aquests grups en la classificació del Banc Mundial són els següents, ordenats d'acord amb el PNB per càpita del 1991:

– Els països en desenvolupament de baixos ingressos (51 països). Són els que el 1991 posseïen una renda per càpita inferior a 650\$: Moçambic, Tanzània, Etiòpia, Uganda, el Bhutan, Guinea Bissau, el Nepal, Burundi, el Txad, Madagascar, Sierra Leone, Bangla Desh, Laos, Malawi, Rwanda, Mali, Burkina Faso, el Níger, l'Índia, Kenya, Nigèria, la Xina, Haití, el Benín, la República Centrafricana, Ghana, el Pakistan, el Togo, Guinea, Nicaragua, Sri Lanka, Mauritània, el Iemen, Hondures, Lesotho, Indonèsia, l'Egipte i Zimbabwe. Per als següents països no s'oferien les dades del PIB per càpita del 1991: el Sudan, Zàmbia, Angola, l'Afganistan, Myanmar (Birmània), el Zaire, la Guyana, Somàlia, Libèria, Guinea Equatorial, Cambodja, el Vietnam i Gàmbia.

– Els països en desenvolupament d'ingressos mitjans, entre els quals hi ha:

– Els països d'ingressos mitjans baixos (49 països). Són els que el 1991 posseïen una renda per càpita compresa entre 650\$ i 2.520\$: Bolívia, la Costa d'Ivori, el Senegal, les Filipines, Papua Nova Guinea, el Camerun, Guatemala, la República Dominicana, l'Equador, el Marroc, Jordània, el Tadjikistan, el Perú, el Salvador, el Congo, Síria, Colòmbia, el Paraguai, l'Uzbekistan, Jamaica, Romania, Namíbia, Tunísia, el Kirguizistan, Tailàndia, Geòrgia, l'Azerbaidjan, el Turkmenistan, Turquia, Polònia, Bulgària, Costa Rica, Algèria, Panamà, Armènia, Xile, l'Iran, Moldàvia, Ucraïna, Maurici, Txecoslovàquia, el Kazakhstan i Malàisia. Per als següents països no s'oferien les dades del PIB per càpita del 1991: Albània, Cuba, Djibouti, Corea del Nord, el Líban i Mongòlia.

– Els països d'ingressos mitjans alts (28 països). Són els que el 1991 posseïen una renda per càpita compresa entre 2.520\$ i 7.820\$: Botswana, la República de Sud-àfrica, Lituània, Hongria, Veneçuela, l'Argentina, Brasil, Mèxic, Bielorrússia, Rússia, Letònia, Trinitat i Tobago, el Gabon, Estònia, Portugal, Oman, Puerto Rico, Corea del Sud, Grècia i l'Aràbia Saudita. Per als següents països no s'oferien les dades del PIB: Iugoslàvia, l'Iraq, Líbia, Surinam, Barbados, Bahrain i Malta.

– Els països d'ingressos alts (27 països). Són els que el 1991 posseïen una renda per càpita superior a 11.120\$: Irlanda, Israel, Nova Zelanda, Espanya, Hong Kong, Singapur, el Regne Unit, Austràlia, Itàlia, els Països Baixos, Bèlgica, Àustria, França, el Canadà, els Estats Units, Alemanya, Dinamarca, Finlàndia, Noruega, Suècia, el Japó i Suïssa. Per als següents països no s'oferien les dades del PIB: Qatar, els Emirats Àrabs, Luxemburg, Islàndia i Kuwait.

L'ordenació dels països a cada grup s'elabora, llevat de les excepcions, segons l'ordre ascendent del seu PNB per càpita.

Aquesta classificació del Banc Mundial serà la que utilitzaré, tot i que amb algunes modificacions. Atès el caràcter descriptiu d'aquesta classificació, no es pot matisar la composició de cada grup d'acord amb altres variables, però sí que és lícit identificar, encara que sigui de forma aproximada, cada un d'aquests grups amb els que integren el sistema Centre-Perifèria.

Així, doncs, *identifiquem els països d'ingressos alts –llevat d'Israel, Singapur, Hong Kong, Qatar, Unió dels Emirats Àrabs i Kuwait– amb el Centre del sistema; i la resta, amb la Perifèria.* Aquesta agrupació s'assembla –amb algunes variants– a l'obtinguda en l'estudi a què he fet referència abans, i que descobreix l'existència de sis subgrups a la Perifèria.

El quadre 1.1 mostra els resultats obtinguts, que representen l'evolució del PIB des del 1965 fins al 1991 en el que pot considerar-se, amb les matisacions prèvies, el sistema Centre-Perifèria. Els valors del PIB són calculats pel Banc Mundial mitjançant un ajust dels PIB en moneda nacional a dòlars constants –del 1980– i als preus de mercat. Les conclusions més rellevants que s'obtenen són les següents:

Quadre 1.1
Evolució del PIB, 1965-1991
(milers de milions de dòlars)

Any	A	B	C	Total
1965	1.397	200	148	1.745
%	80,06	11,46	8,48	100
1973	3.297	527	260	4.084
%	80,73	12,90	6,37	100
1980	7.661	1.785	574	10.020
%	76,46	17,81	5,73	100
1983	7.927	1.714	603	10.244
%	77,38	16,73	5,89	100
1985	8.680	1.721	621	11.022
%	78,75	15,61	5,63	100
1987	12.224	1.865	691	14.780
%	82,70	12,60	4,70	100
1991	17.053	2.817	920	20.790
%	82,03	13,55	4,43	100
1991/1965	12,21	14,09	6,22	11,91

A: Països d'ingressos alts
B: Països d'ingressos mitjans
C: Països d'ingressos baixos

Als totals de cada grup són exclosos els països de l'antiga URSS

Font: *Informe sobre el desarrollo mundial, 1988*. Washington: Banc Mundial, 1988
Informe sobre el desarrollo mundial, 1993. Washington: Banc Mundial, 1993

– El PIB dels països del Centre sempre és, no cal dir-ho, el més gran. Mai no se situa per sota de les tres quartes parts del PIB mundial, la qual cosa palesa l'altíssima concentració de la riquesa mundial en aquest grup de països.

– El creixement del PIB és desigual en aquest període entre els diferents grups de països. El ritme més alt de creixement correspon al grup de països d'ingressos mitjans, que entre el 1965 i el 1991 incrementa el PIB 14,09 vegades. El Centre, que parteix d'una base molt superior, creix també a un ritme fort i assoleix el 1991 un nivell 12,21 vegades superior al del 1965. Contràriament, la Perifèria més pobre –és a dir, els països d'ingressos baixos–, que parteix d'unes bases molt baixes, també mostra ritmes molt baixos de creixement: el 1991 només supera 6,22 vegades el PIB del 1965.

– Aquest creixement desigual es reflecteix en l'evolució del pes de cada grup de països en la generació del PIB mundial. I és aquí on es troba la dada més reveladora. *El percentatge que representava el Centre del sistema el 1965 –80,06%– augmenta al llarg del període i arriba al 82,03% el 1991.* Això implica que la importància relativa, en termes quantitativs, del Centre del sistema sobre el conjunt mundial, lluny de disminuir, augmenta. Així mateix, el pes dels països d'ingressos mitjans també registra un increment, en passar de l'11,46% el 1965 al 13,55% el 1991. Però com que el percentatge sobre el PIB mundial d'un grup de països no pot créixer sense que el d'un altre grup decreixi, és evident que la pèrdua de pes específic correspon a la Perifèria més pobre, la qual passa del 8,48% del PIB mundial el 1965 al 4,43% el 1991. En conclusió, la riquesa es polaritza en el grup més ric de països i la pobresa en el més pobre. Els rics són cada cop més rics i els pobres, cada cop més pobres.

– Les observacions anteriors es refereixen al conjunt del període. Ara bé, si observem no pas els dos extrems del període sinó l'evolució durant aquest i ens fixem en alguns anys clau –com ara el 1973, que és l'any de l'augment dels preus del petroli per l'OPEP; el 1980, l'any prototip de la crisi al Centre i d'una relativa alça als països d'ingressos mitjans; el 1983, un any de forta crisi als països d'ingressos mitjans i a la Perifèria més pobre; i el 1985, l'any de l'inici de la recuperació al Centre–, podem copsar nítidament l'acció del cicle i la seva influència desigual –si més no temporalment– en els tres conjunts de països. En efecte, el pes relatiu del Centre, que augmentava entre el 1965 i el 1973, s'enfonsa entre el 1973 i el 1980, i arriba, aquest darrer any, al punt més baix del període. A partir d'aquest any el creixement serà constant. Per contra, els països d'ingressos mitjans creixen sistemàticament fins al 1980, comencen el declivi a partir d'aquest any i s'ensorren profundament el 1987, quan se situen en un nivell inferior al del 1973. La Perifèria més pobre, al seu torn, no deixa de decreixer durant tot el període.

Les dades anteriors són reveladores, per si mateixes, d'un corrent de fons en l'economia mundial: la polarització creixent de la riquesa i de la pobresa. Durant el període considerat, de 22 anys, s'han produït mutacions en l'economia mundial que, al seu dia, semblava que regirarien l'estructura del sistema Centre-Perifèria. Per exemple, els increments dels preus del petroli el 1973 van donar lloc a la possibilitat d'un canvi estructural intern als països exportadors de petroli i en la seva posició en l'escena mundial. Si bé conjunturalment sí que es va produir el canvi esmentat, a llarg

termini les coses han continuat el seu curs. Un altre exemple, que és molt notable perquè ha estat esbombat fins a la sacietat com a mostra de la possibilitat de desenvolupament dels països més endarrerits, és el dels NIC. El seu desenvolupament correspon a la fi dels anys setanta i la dècada dels vuitanta, que és precisament el període en què hi ha el descens del pes relatiu dels països d'ingressos mitjans, grup al qual pertanyen. I encara un altre exemple, que és més espectacular perquè és la mostra d'un fracàs històric: l'anomenada *dècada perduda*, que va representar l'ensulsiada de les economies de diversos països llatinoamericans –l'Argentina, l'Uruguai, Mèxic, el Brasil i d'altres– que havien proclamat precipitadament la fi del seu subdesenvolupament i la seva conversió en països industrialitzats i, per tant, rics. –La tremenda confusió existent entre els termes *industrialitzat* i *ric* és font de greus decepcions. Més endavant exposaré com un país pot ser *industrialitzat* i no ser necessàriament *ric*. La riquesa depèn de la funció que cada país exerceix en el sistema mundial i no únicament del que produeix.

En definitiva, la polarització Centre-Perifèria continua tan vigent avui dia com el 1965, o més. La diversitat de fenòmens que s'han esdevingut des d'aleshores ha contribuït, al capdavant, a accentuar els trets del sistema.

1.2 Alguns canvis estructurals

El manteniment de la polarització del sistema durant el període 1965-1991 no impedeix que s'hagin produït alguns canvis estructurals a l'interior de cada un dels grups de països considerats i, és clar, a l'interior de cada un dels països. A les pàgines següents em referiré als canvis estructurals en el comerç, la inversió, el finançament extern i altres macromagnituds econòmiques, però sembla oportú destacar –i això és l'objecte d'aquest punt– els canvis estructurals que afecten la base mateixa de qualsevol economia: l'estructura productiva.

La distribució de l'ocupació per sectors d'activitat econòmica, i sobretot la distribució de la producció entre aquests sectors, mostra els canvis *de base* que s'han produït en una economia. Tot i que més endavant puc fer servir desagregacions més detallades, de moment em referiré únicament a la distribució del PIB per grans sectors: agricultura, indústria i serveis (vegeu el quadre 1.2).

– La tendència general durant tot el període és cap al creixement del percentatge en el sector serveis en totes tres agrupacions de països, encara que el creixement esmentat és més notable als països del Centre, que són, al seu torn, els que tenen el nivell més alt de generació del PIB en aquest sector.

– Al Centre, el percentatge del sector serveis supera cada any el de la indústria i el de l'agricultura. Passa el mateix als països d'ingressos mitjans. A la Perifèria més pobre, però, el percentatge del sector serveis supera la resta només a partir del 1985, i ho fa d'un pèl. Per tant, ens trobem davant d'un fenomen important: *el sector*

Quadre 1.2

Estructura del PIB per sectors, 1965-1991

(%)

	Agricultura	Indústria	Serveis
Centre:			
1965	5	40	55
1973	5	38	57
1980	3	36	61
1985	3	34	63
1987	3	35	62
1991	3	33	64
Països d'ingressos mitjans:			
1965	22	30	48
1973	17	32	51
1980	14	37	49
1985	14	36	50
1987	13	36	51
1991	12	37	51
Perifèria més pobre:			
1965	41	27	32
1973	38	32	30
1980	34	35	31
1985	32	33	35
1987	32	33	35
1991	29	34	37

Font: *Informe sobre el desarrollo mundial, 1988*. Washington: Banc Mundial, 1988

Informe sobre el desarrollo mundial, 1993. Washington: Banc Mundial, 1993

serveis tendeix a ser, en tot el sistema capitalista, el principal generador del PIB.

—Com a incís es pot dir que en relació amb això hi ha una àmplia polèmica teòrica sobre el caràcter productiu o no de les activitats del sector serveis, fins al punt que en algunes comptabilitats nacionals, sobretot a les dels països socialistes (l'URSS i d'altres ho feien d'aquesta manera fins a la dècada dels noranta), quasi totes les activitats d'aquest sector solen considerar-se improductives i, per consegüent, no generadores de PIB.

—El percentatge del sector industrial tendeix a decreïxer al Centre del sistema, mentre que augmenta als països d'ingressos mitjans i a la Perifèria més pobre. El més significatiu d'aquesta evolució en sentit invers és que el pes de l'activitat industrial

en l'estructura productiva dels països d'ingressos mitjans és més gran que el pes de l'activitat industrial al Centre a partir de l'any 1980. Aquest fet és degut fonamentalment al procés industrialitzador dels NIC –Hong Kong, Corea del Sud, Singapur i Taiwan– i al creixement de la industrialització en alguns grans països del grup, com ara el Brasil, Mèxic, Malàisia i Tailàndia. Cal destacar, tanmateix, una lleugera caiguda d'aquest percentatge entre el 1980 i el 1987 als dos grups de països perifèrics, com a resultat del fort impacte de la crisi del 1982.

– L'evolució del percentatge del PIB agrícola és decreixent en tots els grups de països. Al Centre passa del 5% al 3%, i arriba a límits gairebé insuperables. Als països d'ingressos mitjans el descens és fort, però el 1991 encara s'hi generava un 12% del PIB en l'agricultura. Altrament, el descens d'aquest percentatge a la Perifèria més pobra també és important, però el 1991 encara s'aproximava al 30%. La tendència general és, per tant, la minva generalitzada d'aquest percentatge.

– El canvi estructural més espectacular del període, pel que fa al cas, s'ha produït a la Perifèria en sentit estricte, la zona més pobra de la Terra. En efecte, el 1965 el predomini de l'agricultura en aquest grup de països era prou clar: el 41% del PIB. El 1980 ja hi havia un canvi estructural rellevant: el percentatge de la indústria superava el de l'agricultura. I el 1985 aquesta modificació es consolidava amb el pas a primer terme del percentatge dels serveis.

D'això es dedueix que som davant d'autèntics canvis en l'estructura productiva dels països de la Perifèria, que impliquen modificacions internes en l'especialització productiva de cada un dels països que la formen. Així mateix, es confirma el caràcter *industrialitzat* dels països d'ingressos mitjans. I en tots dos casos es comprova el mateix comportament que al Centre quant a la disminució del percentatge agrícola i l'alça del percentatge al sector serveis.

Es pot concloure que *tots els països del sistema, ja siguin rics o pobres, segueixen normes de comportament estructural semblants*. D'aquí podem deduir també que aquest comportament homogeni no és degut al fet que els països més pobres es trobin en una via de desenvolupament semblant a la dels països més rics, sinó al fet que *tots els països, els rics i els pobres, són països capitalistes i, per tant, tenen comportaments semblants*.

Aquestes conclusions es corroboren si les combinem amb les extretes al quadre 1.1. Si la distància entre el Centre i la Perifèria, en termes del PIB, ha augmentat entre el 1965 i el 1991 i, al mateix temps, l'estructura productiva de la Perifèria tendeix a assemblar-se cada cop més a la del Centre, això significa que la Perifèria continua sent la Perifèria malgrat que esdevingui industrial. En conclusió: *el caràcter perifèric o no d'un país no depèn del que produeix sinó de la posició que ocupa en el conjunt de les relacions econòmiques del sistema capitalista mundial*.

1.3 El mesurament de la riquesa i la pobresa

1.3.1 La relativitat dels mesuraments

Intuïtivament hom suposa que en el món actual hi ha països rics i països pobres. També s'intueix que a cada país hi ha persones riques i persones pobres. No solament s'intueix, sinó que se sap. I no és per raons bíbliques o de principi –la coneguda frase «sempre hi ha hagut rics i pobres»–, sinó per l'observació simple del món que ens envolta.

El problema, però, es planteja quan es tracta de mesurar la riquesa o la pobresa. Cal determinar un mesurador comú, que podria ser la felicitat de cada individu, la seva dotació d'espais naturals, la quantitat de temps lliure de què gaudeix, el saber que acumula o tantes altres maneres de mesurar el benestar humà. Tanmateix, totes aquestes mesures subjectives possibles no són aplicables al nostre món, dominat pels valors mercantils que són l'essència del capitalisme. Consegüentment, els estadístics –que són els encarregats de proposar els mesuraments–, els economistes i els sociòlegs –que són els encarregats d'interpretar-los– s'han posat d'acord en convenir que la millor manera de mesurar la riquesa i la pobresa és la utilització d'un índex comú de caràcter monetari, comparable universalment, sempre que allò que compari estigui integrat, de tota manera, en el món capitalista o mercantil. Aquest índex comú és la *renda per càpita*.

La renda per càpita s'usa habitualment per mesurar el grau de desenvolupament d'un país, és a dir, la seva *riquesa* mitjana, per habitant. També s'utilitza per classificar els països d'acord amb la riquesa esmentada i per comparar-los entre si. Plantejem, per endavant, una objecció de pes: si un individu no es troba integrat en el sistema econòmic capitalista queda obertament exclòs d'aquest mesurament. En posarem un exemple actual: l'habitant d'una tribu indígena de l'Amazones, que és aliè a la circulació capitalista de béns i serveis, pot fruir d'un alt nivell de benestar dins del marc del seu propi entorn, malgrat que la seva renda per càpita, mesurada en termes capitalistes, sigui nul·la. Així, doncs, la renda per càpita amaga fets reals com el que he explicat i d'altres, però malgrat això continua sent la millor –per no dir l'única– manera de mesurar el grau de riquesa relativa d'uns o d'altres conjunts humans.

Unes altres dificultats de caràcter interpretatiu d'aquest índex consisteixen en el fet que es pren com a base de càlcul el *país*. Nogensmenys, també és ben conegut que una de les característiques del capitalisme és el desenvolupament desigual, en aquest cas geogràficament desigual. En tractar-se d'una mitjana –i d'una mitjana que abraça tot el país–, oculta les desigualtats regionals evidents al seu interior.

I, continuant el capítol de les objeccions, la renda per càpita també amaga la distribució desigual de l'ingrés entre els habitants, grups i classes socials diferents que integren un país. En aquest sentit, la mitjana oculta una vegada més l'existència de diferències relatives importants a l'interior de cada país. Per tant, una bona mesura de la riquesa o de la pobresa d'un país ha d'anar acompanyada de la matisació, amb les dades sobre la distribució interior de la renda.

Un cop fetes aquestes observacions, que em semblen imprescindibles per ponderar la utilitat d'aquesta mesura, ara toca parlar a favor de la mesura i explicar en què consisteix. La *renda per càpita* és, sens dubte –i així ho reconeixen els principals experts internacionals en el tema–, la millor mesura sintètica de la riquesa o la pobresa d'un país *capitalista*. Aquest indicador es basa en el mesurament de la producció interna neta durant un període –generalment un any– i la divisió pel nombre d'habitants. S'entén que la producció interna correspon al valor afegit, o el nou valor creat en aquest període. S'entén també que aquesta producció es considera en termes nets, és a dir, un cop deduïdes les amortitzacions. Per aquest motiu se sol identificar la renda nacional (RN) amb el producte nacional net (PNN). Hi ha altres maneres de calcular la renda nacional, sigui per mitjà de les despeses o els ingressos.

Per tant, la renda nacional es correspon amb el producte nacional net i la renda per càpita amb el producte nacional net per càpita. Ara bé, aquí tornen a sorgir algunes dificultats; en aquest cas es tracta de dificultats concretes pel que fa a la presentació i l'elaboració de les estadístiques per part dels diferents països. La major part dels països no solen oferir cap informació sobre el PNN, sinó sobre el producte nacional brut (PNB) o el producte interior brut (PIB). Aquestes dues macromagnituds darreres es diferencien entre si perquè la segona es refereix a tot allò que s'ha produït a l'interior d'un país, encara que una part de la producció sigui realitzada pels factors no nacionals –per exemple, les bases militars estrangeres–, mentre que la primera exclou la producció dels residents no nacionals i inclou la producció dels nacionals residents a l'estranger.

En tot cas, les estadístiques nacionals dels diferents països solen oferir la informació sobre el PIB o sobre el PNB, els quals prèviament dividits pel nombre d'habitants permeten conèixer el PIB per càpita o el PNB per càpita, que són mesures aproximades de la renda per càpita de cada país. L'ONU, l'OCDE, la UE, el Banc Mundial, etc., solen donar aquesta dada com a mesura aproximada de la renda per càpita, i la informació que utilitzarem prové d'aquestes fonts.

Encara hem de fer una altra observació prèvia. El càlcul del PIB o del PNB es fa en moneda nacional. Per això, per poder establir les comparacions internacionals cal transformar la informació a una única moneda de referència, que generalment és el dòlar nord-americà. Això comporta, al seu torn, un seguit de problemes. El més palès és el de la inflació de cada país, que difereix en l'un i l'altre. Per tal d'evitar l'efecte de la inflació en la comparació internacional de la magnitud del PIB o del PNB s'utilitza el deflector implícit del PIB, que permet convertir els preus corrents en preus constants. D'aquesta forma, una estimació pot ser diferent d'una altra, fins i tot amb la mateixa font utilitzada segons l'any en relació amb el qual s'han calculat els «preus constants». En les sèries internacionals se solen usar els preus constants, tot especificant-ne l'any. Però amb això no n'hi ha prou. El dòlar nord-americà també és subjecte a fluctuacions que afecten la valoració dels PIB dels altres països. A fi d'evitar-ho, s'utilitzen també els dòlars constants d'un any determinat, deflectint els de la resta dels anys mitjançant un factor de conversió. Això permet disposar d'una informació homogènia, en la mesura que es pugui, de les estimacions del PIB o del PNB de tots els països.

Encara queda un últim problema per esmentar. Les estimacions del PIB o del PNB poden efectuar-se de dues maneres: fent servir els preus a peu de fàbrica, és a dir, els preus de productor o *a cost dels factors*, o utilitzant els preus de comprador o *a preus de mercat* –totes dues expressions en cursiva són les que designen els preus de productor i els preus de comprador, respectivament, en l'argot dels economistes–. La diferència entre tots dos és que els primers es calculen prèviament al pagament dels impostos i els segons inclouen els impostos indirectes. Naturalment, si la forma de càlcul és la segona, el volum del PIB serà més gran que si s'utilitza la primera. Per convenció –i mentre no s'afirmi res contrari–, les estimacions més utilitzades en els organismes internacionals solen ser a preus de mercat.

Per acabar aquest llarg però necessari preàmbul, s'ha d'assenyalar que els països socialistes efectuaven la comptabilitat nacional de forma totalment diferent de la dels països capitalistes. Per exemple, calculaven l'anomenat producte social global (PSG) en lloc del PIB, la diferència més significativa del qual, entre d'altres, és que se n'exclouen les activitats pròpies del sector serveis, en ser considerades com a no generadores de nou valor. En conseqüència, la comparabilitat en aquest punt entre les estadístiques pròpies dels països capitalistes i les dels països socialistes queda totalment exclosa. Alguns organismes internacionals, per mitjà de mètodes indirectes d'estimació, han intentat calcular alguns indicadors que permetessin la comparació entre els països capitalistes i els socialistes, però sense gaire èxit de moment. Per tant, en l'anàlisi que efectuaré a continuació faré referència exclusivament als països capitalistes, atesa la manca d'informació comparable per al període 1960-1991 respecte als països socialistes, però també per raons de mètode, és a dir, en considerar que *els països socialistes no formaven part del sistema capitalista mundial* d'una manera plena i estructuralment sòlida.

1.3.2 Els rics i els pobres

Per tal de mostrar la diversitat de la riquesa i la pobresa al món capitalista actual he elaborat tres quadres diferents, amb l'objectiu de poder ressaltar tant la situació actual com l'evolució recent.

El quadre 1.3 recull les estimacions del PNB per càpita, elaborades pel Banc Mundial en l'Informe del 1993. Es tracta de les dades del 1991, expressades en dòlars del mateix any. Aquesta sèrie permet reflectir la posició i el volum de tots els països capitalistes compresos en la classificació del Banc Mundial –que exclou els països amb menys d'un milió d'habitants–. S'hi inclouen, a més, les dades corresponents a l'any 1986 d'alguns països socialistes i d'uns quants de capitalistes per als quals no hi ha informació del 1991.

El quadre 1.4 recull l'evolució del PIB per càpita d'un grup seleccionat de països del Centre i de la Perifèria –aquesta denominació s'aplica a partir d'ara al conjunt format pels països de la Perifèria més pobra i els països d'ingressos mitjans–

Quadre 1.3

PNB per càpita

(dòlars)

Països	1986	1987	1991	Taxa mitjana de creixement anual (%)	
				1965-86	1980-91
1 Suïssa	17.680	21.250	33.610	1,4	1,6
2 Luxemburg	-	-	31.780	-	-
3 Japó	12.840	15.770	26.930	4,3	3,6
4 Suècia	13.160	15.690	25.110	1,6	1,7
5 Noruega	15.400	17.110	24.220	3,4	2,3
6 Finlàndia	12.160	14.370	23.980	3,2	2,5
7 Dinamarca	12.600	15.010	23.700	1,9	2,2
8 Alemanya (antiga RFA)	12.080	14.460	23.650	2,5	2,2
9 Estats Units	17.480	18.430	22.240	1,6	1,7
10 Canadà	14.120	15.080	20.440	2,6	2,0
11 França	10.720	12.860	20.380	2,8	1,8
12 Unió Emirats Àrabs	14.680	15.680	20.140	-	-
13 Àustria	9.990	10.900	20.140	3,3	2,1
14 Bèlgica	9.230	11.360	18.950	2,7	2,0
15 Holanda	10.020	11.860	18.780	1,9	1,6
16 Itàlia	8.550	10.420	18.520	2,6	2,2
17 Austràlia	11.920	11.970	17.050	1,7	1,6
18 Regne Unit	8.870	10.430	16.550	1,7	2,6
19 Singapur	7.410	7.940	14.210	7,6	5,3
20 Hong Kong	6.910	8.260	13.430	6,2	5,6
21 Espanya	4.860	6.010	12.450	2,9	2,8
22 Nova Zelanda	7.460	8.230	12.350	1,5	0,7
23 Israel	6.210	6.810	11.950	2,6	1,7
24 Irlanda	5.070	6.030	11.120	1,3	3,3
25 Aràbia Saudita	6.950	5.930	7.820	4,0	-3,4
26 Grècia	3.680	4.220	6.340	3,3	1,1
27 Corea del Sud	2.370	2.690	6.330	6,7	8,7
28 Puerto Rico	-	-	6.320	-	0,9
29 Oman	4.980	5.781	6.120	5,0	4,4
30 Portugal	2.250	2.890	5.930	3,2	3,1
31 Estònia	-	-	3.830	-	-
32 Gabon	3.080	2.750	3.780	1,9	-4,2
33 Trinitat i Tobago	5.360	4.220	3.670	1,6	-5,3
34 Surinam	-	-	3.630	-	-
35 Letònia	-	-	3.410	-	-
36 Rússia	-	-	3.220	-	-
37 Bielorússia	-	-	3.110	-	-
38 Mèxic	1.860	1.820	3.030	2,6	-0,5
39 Brasil	1.810	2.020	2.940	4,3	0,5
40 Uruguai	1.900	2.180	2.840	1,4	-0,4
41 Argentina	2.350	2.370	2.790	0,2	-1,5
42 Veneçuela	2.920	3.230	2.730	0,4	-1,3
43 Hongria	2.020	2.240	2.720	3,9	0,7
44 Lituània	-	-	2.710	-	-
45 Sud-àfrica	1.850	1.890	2.560	0,4	0,7
46 Botswana	840	1.030	2.530	8,8	5,6
47 Malàisia	1.830	1.800	2.520	4,3	2,9
48 Txecoslovàquia	-	6.780	2.470	-	0,5
49 Kazakhstan	-	-	2.470	-	-
50 Maurici	1.200	1.470	2.410	3,0	6,1
51 Ucraïna	-	-	2.340	-	-
52 Iran	-	3.430	2.170	-	-1,3
53 Moldàvia	-	-	2.170	-	-
54 Xile	1.320	1.310	2.160	-0,2	1,6
55 Armènia	-	-	2.150	-	-
56 Panamà	2.330	2.240	2.130	2,4	-1,8
57 Algèria	2.590	2.760	1.980	3,5	-0,7
58 Costa Rica	1.480	1.590	1.850	1,6	0,7
59 Bulgària	-	5.600	1.840	-	1,7

Països	1986	1987	1991	Taxa mitjana de creixement anual (%)	
				1965-86	1980-91
60 Polònia	2.070	1.920	1.790	-	0,6
61 Turquia	1.110	1.200	1.780	2,7	2,9
62 Turkmenistan	-	-	1.700	-	-
63 Azerbaidjan	-	-	1.670	-	-
64 Geòrgia	-	-	1.640	-	-
65 Tailàndia	810	840	1.570	4,0	5,9
66 Kirguizistan	-	-	1.550	-	-
67 Tunísia	1.140	1.210	1.500	3,8	1,1
68 Namíbia	-	1.625	1.460	-	-1,2
69 Romania	-	4.660	1.390	-	0,0
70 Jamaica	840	960	1.380	-1,4	0,0
71 Uzbekistan	-	-	1.350	-	-
72 Paraguai	1.000	1.000	1.270	3,6	-0,8
73 Colòmbia	1.230	1.220	1.260	2,8	1,2
74 Síria	1.570	1.820	1.160	3,7	-1,4
75 Congo	990	880	1.120	3,6	-0,2
76 El Salvador	820	850	1.080	-0,3	-0,3
77 Perú	1.090	1.430	1.070	0,1	-2,4
78 Jordània	1.540	1.540	1.050	5,5	-1,7
79 Tadjikistan	-	-	1.050	-	-
80 Marroc	590	620	1.030	1,9	1,6
81 Equador	1.160	1.040	1.000	3,5	-0,6
82 República Dominicana	710	730	940	2,5	-0,2
83 Guatemala	930	940	930	1,4	-1,8
84 Camerun	910	960	850	3,9	-1,0
85 Papua Nova Guinea	720	730	830	0,5	-0,6
86 Filipines	560	590	730	1,9	-1,2
87 Senegal	420	510	730	-0,6	0,1
88 Costa d'Ivori	730	750	690	1,2	-4,6
89 Zimbabue	620	590	650	1,2	-0,2
90 Bolívia	600	570	650	-0,4	-2,0
91 Egipte	760	710	610	3,1	1,9
92 Indonèsia	490	450	610	4,6	3,9
93 Hondures	740	780	580	0,3	-0,5
94 Lesotho	370	360	580	5,6	-0,5
95 Iemen, República Àrab	550	580	520	4,7	-
96 Mauritània	420	440	510	-0,3	-1,8
97 Sri Lanka	400	400	500	2,9	2,5
98 Nicaragua	790	830	460	-2,2	-4,4
99 Guinea	310*	310	460	1,5#	-
100 Guyana	-	-	430	-	-
101 Togo	250	300	410	0,2	-1,3
102 Ghana	390	390	400	-1,7	-0,3
103 Pakistan	350	350	400	2,4	3,2
104 República Centrafricana	290	320	390	-0,6	-1,4
105 Benín	270	300	380	0,2	-0,9
106 Haití	330	360	370	0,6	-2,4
107 Xina	300	300	370	5,1	7,8
108 Gàmbia	-	220	360	-	-
109 Nigèria	640	370	340	1,9	-2,3
110 Kenya	300	340	340	1,9	0,3
111 Índia	290	300	330	1,8	3,2
112 Guinea Equatorial	-	180	330	-	-
113 Níger	260	280	300	-2,2	-4,1
114 Burkina Faso	150	170	290	1,3	1,2
115 Mali	180	200	280	1,1	-0,1
116 Rwanda	290	310	270	1,5	-2,4
117 Malawi	160	160	230	1,5	0,1
118 Laos	-	160	220	-	-
119 Bangla Desh	160	160	220	0,4	1,9
120 Sierra Leone	310	300	210	0,2	-1,6
121 Burundi	240	240	210	1,8	1,3
122 Madagascar	230	200	210	-1,7	-2,5

Països	1986	1987	1991	Taxa mitjana de creixement anual (%)	
				1965-86	1980-91
123 Txad	88*	150	210	-2,8#	3,8
124 Cambodja	-	130	200	-	-
125 Guinea Bissau	-	170	180	-	1,1
126 Nepal	150	160	180	1,9	2,1
127 Bhutan	150	150	180	-	-
128 Uganda	230	260	170	-2,6	-
129 Etiòpia	120	120	120	0,0	-1,6
130 Tanzània	250	220	100	-0,3	-0,8
131 Moçambic	210	150	80	-	-1,1
--- Kuwait	13.890	14.870	-	-0,6	-
--- R. D. Alemanya	-	8.000	-	-	-
--- URSS	-	5.945	-	-	-
--- Líbia	8.510*	5.500	-	4,1#	-
--- Taiwan	-	4.870	-	-	-
--- Iraq	-	2.765	-	-	-
--- Iugoslàvia	2.300	2.480	-	3,9	-
--- Líban	-	1.000	-	-	-
--- Cuba	-	995	-	-	-
--- Corea del Nord	-	900	-	-	-
--- Angola	-	870	-	-	-
--- Mongòlia	-	820	-	-	-
--- Libèria	460	440	-	-1,4	-
--- Iemen, Rep. Dem.	470	420	-	-	-
--- Sudan	320	330	-	-0,2	-
--- Somàlia	280	290	-	-0,3	-
--- Afganistan	-	260	-	-	-
--- Myanmar (Birmània)	200	240	-	2,3	-
--- Zàmbia	300	240	-	-1,7	-
--- Vietnam	-	190	-	-	-
--- Zaire	160	160	-	-2,2	-
Països d'ingressos baixos	270	-	350	3,1	-
- la Xina i l'Índia	300	-	350	3,7	-
- la resta	200	-	350	0,5	-
Països d'ingressos mitjans baixos	750	-	1.590	2,5	-
Països d'ingressos mitjans alts	1.890	-	3.530	2,8	-
Països exportadors de petroli d'ingressos alts	6.740	-	-	1,8	-
Països d'ingressos alts	12.960	-	21.050	2,3	-

*: any 1982; #: període 1960-82

Font: *Informe sobre el desarrollo mundial, 1988*. Washington: Banc Mundial, 1988.
Informe sobre el desarrollo mundial, 1993. Washington: Banc Mundial, 1993

durant el període del 1970 al 1992. La informació prové de l'anuari econòmic *El estado del mundo*, publicat per l'editorial Akal, concretament els corresponents als anys 1989 i 1993. S'hi observen els ritmes dispars en l'evolució del PIB per càpita.

El quadre 1.5 té una estructura semblant a l'anterior, però es refereix exclusivament als països d'Amèrica Llatina. L'hem elaborat per separat en entendre que era

Quadre 1.3 bis

PNB per càpita

(dòlars)

Països	1991	Taxa mitjana de creixement anual (%)	
		1965-86	1980-91
1 Suïssa	33.610	1,4	1,6
2 Luxemburg	31.780	-	-
3 Japó	26.930	4,3	3,6
4 Suècia	25.110	1,6	1,7
5 Noruega	24.220	3,4	2,3
6 Finlàndia	23.980	3,2	2,5
7 Dinamarca	23.700	1,9	2,2
8 Alemanya (antiga RFA)	23.650	2,5	2,2
9 Estats Units	22.240	1,6	1,7
10 Canadà	20.440	2,6	2,0
11 França	20.380	2,8	1,8
12 Unió Emirats Àrabs	20.140	-	-
13 Àustria	20.140	3,3	2,1
14 Bèlgica	18.950	2,7	2,0
15 Holanda	18.780	1,9	1,6
16 Itàlia	18.520	2,6	2,2
17 Austràlia	17.050	1,7	1,6
18 Regne Unit	16.550	1,7	2,6
19 Singapur	14.210	7,6	5,3
20 Kuwait	13.890@	-0,6	-
21 Hong Kong	13.430	6,2	5,6
22 Espanya	12.450	2,9	2,8
23 Nova Zelanda	12.350	1,5	0,7
24 Israel	11.950	2,6	1,7
25 Irlanda	11.120	1,3	3,3
26 R. D. Alemanya	8.000*	-	-
27 Aràbia Saudita	7.820	4,0	-3,4
28 Grècia	6.340	3,3	1,1
29 Corea del Sud	6.330	6,7	8,7
30 Puerto Rico	6.320	-	0,9
31 Oman	6.120	5,0	4,4
32 URSS	5.945*	-	-
33 Portugal	5.930	3,2	3,1
34 Líbia	5.500*	4,1#	-
35 Taiwan	4.870*	-	-
36 Estònia	3.830	-	-
37 Gabon	3.780	1,9	-4,2
38 Trinitat i Tobago	3.670	1,6	-5,3
39 Surinam	3.630	-	-
40 Letònia	3.410	-	-
41 Rússia	3.220	-	-
42 Bielorússia	3.110	-	-
43 Mèxic	3.030	2,6	-0,5
44 Brasil	2.940	4,3	0,5
45 Uruguai	2.840	1,4	-0,4
46 Argentina	2.790	0,2	-1,5
47 Iraq	2.765*	-	-
48 Veneçuela	2.730	0,4	-1,3
49 Hongria	2.720	3,9	0,7
50 Lituània	2.710	-	-
51 Sud-àfrica	2.560	0,4	0,7
52 Botswana	2.530	8,8	5,6
53 Malàisia	2.520	4,3	2,9
54 Txecoslovàquia	2.470	-	0,5
55 Kazakhstan	2.470	-	-

Països		1991	Taxa mitjana de creixement anual (%)	
			1965-86	1980-91
56	Maurici	2.410	3,0	6,1
57	Ucraïna	2.340	-	-
58	Iugoslàvia	2.300@	3,9	-
59	Iran	2.170	-	-1,3
60	Moldàvia	2.170	-	-
61	Xile	2.160	-0,2	1,6
62	Armènia	2.150	-	-
63	Panamà	2.130	2,4	-1,8
64	Algèria	1.980	3,5	-0,7
65	Costa Rica	1.850	1,6	0,7
66	Bulgària	1.840	-	1,7
67	Polònia	1.790	-	0,6
68	Turquia	1.780	2,7	2,9
69	Turkmenistan	1.700	-	-
70	Azerbaidjan	1.670	-	-
71	Geòrgia	1.640	-	-
72	Tailàndia	1.570	4,0	5,9
73	Kirguizistan	1.550	-	-
74	Tunísia	1.500	3,8	1,1
75	Namíbia	1.460	-	-1,2
76	Romania	1.390	-	0,0
77	Jamaica	1.380	-1,4	0,0
78	Uzbekistan	1.350	-	-
79	Paraguai	1.270	3,6	-0,8
80	Colòmbia	1.260	2,8	1,2
81	Síria	1.160	3,7	-1,4
82	Congo	1.120	3,6	-0,2
83	El Salvador	1.080	-0,3	-0,3
84	Perú	1.070	0,1	-2,4
85	Jordània	1.050	5,5	-1,7
86	Tadjikistan	1.050	-	-
87	Marroc	1.030	1,9	1,6
88	Equador	1.000	3,5	-0,6
89	Líban	1.000*	-	-
90	Cuba	995*	-	-
91	Rep. Dominicana	940	2,5	-0,2
92	Guatemala	930	1,4	-1,8
93	Corea del Nord	900*	-	-
94	Angola	870*	-	-
95	Camerun	850	3,9	-1,0
96	Papua Nova Guinea	830	0,5	-0,6
97	Mongòlia	820*	-	-
98	Filipines	730	1,9	-1,2
99	Senegal	730	-0,6	0,1
100	Costa d'Ivori	690	1,2	-4,6
101	Zimbabwe	650	1,2	-0,2
102	Bolívia	650	-0,4	-2,0
103	Egipte	610	3,1	1,9
104	Indonèsia	610	4,6	3,9
105	Hondures	580	0,3	-0,5
106	Lesotho	580	5,6	-0,5
107	Iemen, Rep. Àrab	520	4,7	-
108	Mauritània	510	-0,3	-1,8
109	Sri Lanka	500	2,9	2,5
110	Iemen, Rep. Dem.	470@	-	-
111	Nicaragua	460	-2,2	-4,4
112	Guinea	460*	1,5#	-
113	Libèria	460@	-1,4	-
114	Guyana	430	-	-
115	Togo	410	0,2	-1,3
116	Ghana	400	-1,7	-0,3

Països	1991	Taxa mitjana de creixement anual (%)	
		1965-86	1980-91
117 Pakistan	400	2,4	3,2
118 Rep. Centrafricana	390	-0,6	-1,4
119 Benin	380	0,2	-0,9
120 Haití	370	0,6	-2,4
121 Xina	370	5,1	7,8
122 Gàmbia	360	-	-
123 Nigèria	340	1,9	-2,3
124 Kenya	340	1,9	0,3
125 Índia	330	1,8	3,2
126 Guinea Equatorial	330	-	-
127 Sudan	320@	-0,2	-
128 Níger	300	-2,2	-4,1
129 Zàmbia	300@	-1,7	-
130 Burkina Faso	290	1,3	1,2
131 Somàlia	280@	-0,3	-
132 Mali	280	1,1	-0,1
133 Rwanda	270	1,5	-2,4
134 Afganistan	260*	-	-
135 Malawi	230	1,5	0,1
135 Bangla Desh	220	0,4	1,9
137 Laos	220	-	-
138 Sierra Leone	210	0,2	-1,6
139 Burundi	210	1,8	1,3
140 Madagascar	210	-1,7	-2,5
141 Txad	210*	-2,8#	3,8
142 Myanmar (Birmània)	200@	2,3	-
143 Cambodja	200	-	-
144 Vietnam	190*	-	-
145 Guinea Bissau	180	-	1,1
146 Nepal	180	1,9	2,1
147 Bhutan	180	-	-
148 Uganda	170	-2,6	-
149 Zaire	160@	-2,2	-
150 Etiòpia	120	0,0	-1,6
151 Tanzània	100	-0,3	-0,8
152 Moçambic	80	-	-1,1
Països d'ingressos baixos	350	3,1	3,9
- la Xina i l'Índia	350	3,7	5,6
- la resta	350	0,5	1,0
Països d'ingressos mitjans baixos	1.590	2,5	-0,1
Països d'ingressos mitjans alts	3.530	2,8	0,6
Països d'ingressos alts	21.050	2,3	2,3

*: any 1982; @: any 1986; #: període 1960-82

Font: *Informe sobre el desarrollo mundial, 1988*. Washington: Banc Mundial, 1988

Informe sobre el desarrollo mundial, 1993. Washington: Banc Mundial, 1993

preferible conservar l'homogeneïtat d'aquest grup de països per efectuar la comparació mútua. La font utilitzada en aquest cas és l'*Anuario Estadístico de América Latina y el Caribe*, 1992 de la CEPAL.

Cal advertir, però, que és impossible la comparació directa entre les dades dels diversos quadres; la comparabilitat queda reduïda a l'interior de cadascun dels quadres.

1.3.2.1 La situació actual

Les dades del quadre 1.3 són eloqüents per si mateixes. Entre els 80 dòlars per càpita de Moçambic el 1991 i els 33.610 de Suïssa hi ha un abisme. En aquest mateix any, 52 països –amb una població superior als 3.300 milions d'habitants– no passaven dels 650 dòlars anuals per càpita, i 89 països –amb una població de més de 4.500 milions d'habitants, incloent en aquest grup els països del grup anterior– no arribaven al límit dels 2.000 dòlars anuals per càpita. En aquesta geografia de la pobresa hi ha la totalitat dels països al sud del Sàhara, llevat de Sud-àfrica i el Gabon, i una bona part dels països d'Àsia i Amèrica Llatina.

A l'altre extrem se situen els països opulents, el Centre del sistema: l'Europa occidental –menys Grècia i Portugal–, els Estats Units i el Canadà, el Japó i Oceania. Hi ha un grup de països intermedis el PNB per càpita dels quals oscil·la entre els 2.130 dòlars per càpita de Panamà i els 6.330 de Corea del Sud, que també poden ser considerats com a part de la Perifèria.

S'observa també l'existència d'un altre grup de països amb nivells alts del PNB per càpita. Són els exportadors de petroli, que posseeixen una població reduïda –p. e.: l'Aràbia Saudita, els Emirats Àrabs o Kuwait–, o les ciutats-estat d'Àsia: Singapur i Hong Kong.

La diferència entre els més pobres i els més rics és enorme. La simple dada ho demostra. Però el que s'amaga rere la simple dada és que *la qualitat de vida de milers de milions d'habitants d'aquest planeta, la major part, se situa molt per sota de la que és possible als països centrals*. Si ho mesurem amb el mesurador monetari sembla incomprensible que masses ingents de la població puguin subsistir amb els nivells mitjans de la renda de què disposen. Això obliga a pensar que hi ha altres formes de subsistència –que, en general, són del tipus pre-capitalista, o el que es coneix com a *economia informal*–. D'aquesta manera s'expliquen les fams endèmiques i la situació de depauperació a nombrosos pobles de la Terra.

1.3.2.2 L'evolució de la riquesa i la pobresa

Per mesurar aquesta evolució he utilitzat com a indicador el PIB per càpita, raó per la qual les xifres dels quadres 1.4 i 1.5 no són comparables amb les del quadre 1.3.

He considerat significativa la comparació d'aquesta evolució en alguns països seleccionats. Les dades usades es mesuren en dòlars corrents –o sia, en dòlars de cada

any— per la qual cosa en rigor no serien comparables entre si. Però atès que aquests dòlars han estat homogeneïtzats com a mesura de referència per a tots els països, sí que podem copsar-ne l'*evolució relativa*, és a dir, quins països han crescut més o menys, tot i que el valor absolut de l'índex no expressi la magnitud real del creixement.

Un cop feta aquesta observació, els resultats ens indiquen el següent:

— En primer lloc, els països el PIB dels quals ha crescut més durant tot el període —1970-1992— són sobretot del Centre, a excepció d'algun país perifèric. Per països concrets es tracta, en ordre decreixent de l'índex, de Corea del Sud, el Japó, Espanya, Suïssa i Itàlia. Per contra, els països el PIB dels quals ha augmentat menys són tots de la Perifèria: el Marroc, Sri Lanka, l'Índia, Sud-àfrica, les Filipines, la Xina, l'Egipte, el Pakistan i Nigèria —segons l'ordre creixent de l'índex—. Aquest comportament dispar entre els països de la Perifèria es justifica pel fet que els països perifèrics amb el creixement més elevat són els petroliers, llevat de Corea del Sud, que és un dels anomenats *nous països industrials*.

Quadre 1.4

PIB per càpita. Evolució 1970-1992

Països	(dòlars)			(índexs)		
	1970	1980	1992	1992/70	1992/80	1980/70
Suïssa	3.480	17.280	35.132	1.009,5	203,3	496,6
Japó	1.930	9.870	28.191	1.460,7	285,6	511,4
Estats Units	4.949	11.998	23.319	471,2	194,4	242,4
França	3.000	11.860	22.786	759,5	192,1	395,3
Canadà	3.850	10.600	21.680	563,1	204,5	275,3
Bèlgica	2.670	12.110	21.120	791,0	174,4	453,6
Alemanya (RFA)	2.860	13.340	21.119	738,4	158,3	466,4
Itàlia	2.160	7.490	20.952	970,0	279,7	346,8
Regne Unit	2.210	7.900	17.931	811,4	227,0	357,5
Austràlia	3.100	10.270	17.310	558,4	168,5	331,3
Espanya	1.080	5.310	14.290	1.323,1	269,1	491,7
Israel	1.830	5.320	11.330	619,1	213,0	290,7
Corea del Sud	260	1.620	6.789	2.611,2	419,1	623,1
Sud-àfrica	770	2.160	2.530	328,6	117,1	280,5
Iran	355	2.428	2.320	653,5	95,6	683,9
Turquia	400	1.400	2.032	508,0	145,1	350,0
Algèria	360	1.980	1.851	514,2	93,5	550,0
Tailàndia	190	670	1.580	831,6	235,8	352,6
Marroc	260	880	1.043	401,2	118,5	338,5
Filipines	240	700	757	315,4	108,1	291,7
Indonèsia	90	480	666	740,0	138,8	533,3
Egipte	230	490	620	269,6	126,5	213,0
Sri Lanka	160	270	546	341,3	202,2	168,8
Pakistan	160	290	400	250,0	137,9	181,3
Xina	120	290	370	308,3	127,6	241,7
Índia	100	220	330	330,0	150,0	220,0
Nigèria	150	1.020	290	193,3	28,4	680,0

Font: *El Estado del mundo*, 1990. Madrid: Akal, 1989
El Estado del mundo, 1994. Madrid: Akal, 1993

Quadre 1.5
PIB per càpita. Amèrica Llatina, 1970-1990

Països	(a preus constants de mercat)					
	(dòlars)			(índexs)		
	1970	1980	1990	1990/70	1990/80	1980/70
Veneçuela	4.838	4.099	3.221	66,58	78,58	84,73
Xile	2.121	2.314	2.598	122,49	112,27	109,10
Mèxic	1.863	2.607	2.420	129,90	92,83	139,94
Argentina	2.748	3.009	2.323	84,53	77,20	109,50
Uruguai	1.816	2.286	2.166	119,27	94,75	125,88
Brasil	1.111	2.007	1.897	170,75	94,52	180,65
Panamà	1.377	1.766	1.511	109,73	85,56	128,25
Costa Rica	1.201	1.551	1.460	121,57	94,13	129,14
Colòmbia	896	1.207	1.417	158,15	117,40	134,71
Equador	754	1.414	1.354	179,58	95,76	187,53
Paraguai	752	1.292	1.299	172,74	100,54	171,81
Jamaica	1.602	1.236	1.281	79,96	103,64	77,15
Rep. Dominicana	748	1.130	1.092	145,99	96,64	151,07
Perú	1.065	1.190	853	80,09	71,68	111,74
Guatemala	755	982	802	106,23	81,67	130,07
El Salvador	719	772	688	95,69	89,12	107,37
Hondures	553	685	609	110,13	88,91	123,87
Bolívia	690	784	602	87,25	76,79	113,62
Nicaragua	968	738	469	48,45	63,55	76,24
Haití	191	255	205	107,33	80,39	133,51

Font: *Anuario Estadístico de América Latina y el Caribe, 1992*. Santiago de Xile: CEPAL, 1992

– De tota manera, si es divideix el període en dos subperíodes, 1970-1980 i 1980-1992, el primer dels quals recull l'impacte del creixement dels preus del petroli i la generalització de la crisi econòmica mundial, i el segon el declivi dels preus del petroli i l'agudització de la crisi a la Perifèria acompanyada d'una certa millora en les condicions econòmiques del Centre, es constata que el comportament ha estat més clarament diferenciat. En efecte, en el primer subperíode, 1970-1980, els països que més creixen són –per ordre decreixent– l'Iran, Nigèria, Corea del Sud, Algèria, Indonèsia i el Japó, tots els quals són països petroliers llevat de Corea del Sud i el Japó; aquest darrer és el país més dinàmic de tot el Centre capitalista. Els països que creixen menys són tots de la Perifèria: la Xina, l'Índia, l'Egipte, el Pakistan i Sri Lanka –per ordre creixent.

En el subperíode més recent, 1980-1992, al contrari, tornen a aparèixer alguns països del Centre i de la Perifèria entre els més dinàmics: Corea del Sud, el Japó, Itàlia, Espanya i Tailàndia, mentre que els que creixen menys són tots de la Perifèria –on s'incorporen tres països petroliers–: Sud-àfrica, les Filipines, l'Iran, Algèria i Nigèria.

Si es té en compte que en la selecció de països no n'hi ha cap d'Amèrica Llatina ni cap dels que tenen els nivells més baixos del PIB, sinó únicament els països *grans* –tant pel volum de la població com del PIB–, i s'observa el comportament poc dinàmic reiterat, tret d'algunes excepcions, de la major part dels països de

la Perifèria, es corrobora l'apreciació que feia anteriorment: *el desenvolupament del cicle en la fase de la crisi ha perjudicat relativament més la Perifèria que el Centre del sistema.*

Això no obstant, alguns països de la Perifèria han tingut comportaments fortament dinàmics, com és el cas de Corea del Sud i dels països petroliers en la dècada 1970-1980. Aquest impuls creixent dels països petroliers ja ha estat aturat, el seu *miracle* econòmic aparent comença a desaparèixer i es reintegren plenament en el comportament propi de la resta de la Perifèria. Més sòlid sembla el cas de Corea del Sud, que juntament amb Taiwan, Singapur, Hong Kong i, en certa mesura, Tailàndia i Malàisia, sembla haver consolidat el canvi estructural, amb un procés d'industrialització accelerat, sense que això permeti afirmar que ja han abandonat la posició perifèrica en el conjunt del sistema.

1.3.2.3 El cas particular d'Amèrica Llatina

Pel que fa als països d'Amèrica Llatina, els resultats dels quals, compresos en el període 1970-1990, es recullen al quadre 1.5, l'evolució del PIB per càpita mostra un comportament bastant generalitzat: *el declivi.*

Si considerem el període complet, hom constata que hi ha set països que decreixen: Veneçuela, l'Argentina, Jamaica, el Perú, El Salvador, Bolívia i Nicaragua.

És més significatiu, però, observar el comportament dels diferents països en els subperíodes decennals. El primer decenni, 1970-1980, és relativament pròsper i dinàmic. Quasi tots els països creixen, a excepció de Veneçuela, Jamaica i Nicaragua. El creixement és moderat, tot i que alguns països, com ara el Brasil, Mèxic, l'Equador, el Paraguai o la República Dominicana, destaquen pel ritme accelerat que segueixen. En aquesta dècada alguns països comencen a frenar el seu creixement, com és ara el cas de l'Argentina, Veneçuela, Xile, el Perú i Bolívia, però d'altres, com ara Mèxic, el Brasil, l'Uruguai, Colòmbia, el Paraguai, la República Dominicana, l'Equador i Haití, mostren encara un impuls dinàmic fort, propi de l'apogeu. És la dècada de les grans il·lusions. És també la dècada dels ingents crèdits de la banca privada internacional i de la gestació del problema del deute extern, que es va manifestar precisament en la dècada següent.

Efectivament, el subperíode 1980-1990 ja palesa amb nitidesa la profunditat de la crisi. Gairebé tots els països de la regió decreixen, és a dir, el seu PIB per càpita el 1990 és inferior al del 1980, cosa que implica l'enfonsament consegüent del nivell de vida de les seves poblacions. Només hi ha quatre excepcions: Xile, Colòmbia, el Paraguai i Jamaica, que malgrat que no decreixen en termes absoluts sí que evidencien una profunda desacceleració del creixement. Aquesta profunda crisi, coneguda popularment com la «crisi del deute», ha arrasat molts països amb dècades senceres d'esforç industrialitzador i ha liquidat virtualment els efectes de la política econòmica d'industrialització per substitució d'importacions, política en la qual es va fonamentar l'alça econòmica de la postguerra fins als anys setanta. El període 1980-1990 ha passat a la història d'Amèrica Llatina amb el nom de la «dècada perduda».

El que sí que convé consignar aquí és que en el període estudiat, que reuneix fases d'apogeu i fases de crisi en el conjunt de l'economia mundial, Amèrica Llatina –és a dir, un dels components principals de la Perifèria– n'ha sortit particularment mal parada. L'impacte fortíssim de la crisi del 1982 i dels anys subsegüents, el manteniment continuat de taxes d'inflació altes a molts països, l'enorme endeutament extern, etc., han generat un panorama de *tercermundialització* accelerada. Aquestes dades en mostren els efectes. A les causes ja em referiré més endavant, en abordar el tema del deute extern.

1.3.3 La riquesa i la pobresa: la distribució de la renda

La renda per càpita, o qualsevol dels seus indicadors aproximats, és una mesura mitjana. Per tant, no descriu la realitat sinó solament una part. Aquí ve molt a tomb aquell exemple de com és d'enganyosa l'estadística: «Si tenim dos pollastres i som dues persones, ens correspon un pollastre per càpita; però, si jo em quedo tots dos pollastres i tu cap, la quantitat de pollastres és la mateixa, tot i que la distribució entre nosaltres dos és molt diferent. Entre tots dos posseïm la mateixa riquesa –un pollastre per càpita–, però de fet jo sóc el doble de ric que tu». Una cosa semblant succeeix amb la renda per càpita, perquè es pressuposa que tots els habitants d'un país perceben *uniformement* la renda per càpita esmentada. I això no és pas així. La distribució de la renda nacional generalment és desigual.

En un mateix país, com és obvi, existeixen rics i pobres. Hi ha tota una gradació d'ingressos que matisa l'indicador sintètic de la renda per càpita. Aquesta gradació d'ingressos té l'origen en el lloc que cada individu ocupa en la societat, és a dir, en termes marxistes, en la seva posició en el context de les relacions de producció. Es podria fer una primera matisació sobre aquest supòsit i s'obtidria així la distribució de l'ingrés per classes socials. Fins i tot s'hauria d'estimar el que Marx va denominar la taxa d'explotació –o de plus-vàlua–. Però això no és conceptualment ni estadísticament possible, almenys per ara. Una mesura d'aquest fet, aproximada però no idèntica, seria la distribució de la renda nacional entre els beneficis i els salaris. Tanmateix, són molt pocs els països que ofereixen aquesta delicada informació.

El més habitual és fer l'estimació de la distribució de l'ingrés per mitjà d'enquestes sobre les despeses dels consumidors, sobre els salaris i les rendes no salarials, etc., i també mitjançant estimacions indirectes, com ara la valoració de la distribució de l'ocupació en funció de les categories i els nivells salarials. En quasi cap cas no són observacions globals d'un país.

El Banc Mundial, que és l'única font al nostre abast que ens proveeix d'aquest tipus de dades, inclou informació sobre

«... la distribució de l'ingrés o de la despesa per grups de percentils de les unitats familiars classificades segons l'ingrés familiar total, l'ingrés per càpita o la despesa⁴».

4. Banc Mundial, *op. cit.*, pàg. 326.

Aquesta font recull, *el 1993*, la informació més recent de què es disposa sobre això per a un conjunt nombrós de països. En alguns casos, la informació esmentada «més recent» es remunta als anys 1972 o 1973, i la més pròxima als nostres dies és la del Pakistan, corresponent a l'any 1991. Malgrat tot, és l'única que es publica, si més no amb el grau d'homogeneïtat i la sanció oficiosa que li atorga un organisme internacional com és el Banc Mundial. No ens queda, doncs, cap més opció que utilitzar-la.

Aquesta informació és agrupada al quadre 1.6, on es recull la distribució de l'ingrés en cinc quintils. Cada quintil correspon al 20% de les famílies d'un país. Els quintils s'ordenen des del grup dels ingressos més baixos fins al dels ingressos més alts. Com a complement s'inclou també la informació corresponent al 10% de les famílies més riques, aquelles que perceben el percentatge més elevat dels ingressos. A cada quintil se li assigna el percentatge de l'ingrés familiar total que li correspon. Així, per exemple, a Suècia al 20% de les famílies amb els ingressos més baixos els correspon el 8% de l'ingrés familiar total del país.

A pesar de la diversitat d'anys considerats i de la llunyania en el temps d'algunes estimacions, els resultats són molt reveladors: des del cas extrem del Brasil, on el 10% de les famílies més adinerades percep el 51,3% de l'ingrés, fins a alguns països, com ara els europeus, on hi ha una equidistribució més gran. En general, s'observa una concentració més elevada de l'ingrés en les capes més riques de la població i a l'inrevés, en les més pobres. Igualment, es detecta l'existència d'una classe mitjana més o menys important segons els percentatges dels quintils intermedis. I també es detecta, no cal dir-ho, la pobresa...

Com es mesura la pobresa? Quan s'és pobre? A partir de quin nivell de la renda? Sens dubte, qui és pobre ho sap prou bé. Ara, però, entre els sociòlegs, els economistes i altres professionals d'allò que és *social*, hi ha una amplíssima literatura sobre aquest tema feixuc, delicat i trist.

Per exemple, per al PREALC –el Programa Regional d'Ocupació d'Amèrica Llatina i el Carib–, que és un organisme dependent de l'ONU, la *línia de la pobresa* es defineix com

«... la quantitat de recursos que requereix una família per satisfer les necessitats bàsiques».

A partir d'aquesta definició, estableix la *bretxa de la pobresa*, que es concep com

«... la quantitat agregada de recursos –normalment expressada com a percentatge del PNB– que caldria transferir per tal d'assegurar que totes les famílies arribessin a situar-se per sobre de la línia de la pobresa⁵».

5. *Deuda social: ¿Qué es, cuánto es, cómo se paga?* Santiago de Xile: PREALC, 1988, pàg. 5-6.

Ambdós conceptes porten al del *deute social*, que és paral·lel al del deute extern, però referit a l'àmbit interior de cada societat: quant es deu als pobres? La definició que en fa el PREALC és la següent:

«El deute social a llarg termini es refereix als canvis distributius necessaris per assolir un nivell d'equitat socialment acceptable i al cost de superar la pobresa total [...]»⁶.

El PREALC estima el deute social per a Amèrica Llatina. Però el que ara ens interessa no és el deute social sinó el nombre de pobres, que el PREALC mateix també calcula. Les dades per a Amèrica Llatina són les següents:

L'evolució de la pobresa a Amèrica Llatina

	1960	1970	1977	1980	1985
Extensió de la pobresa (%)	51	40	33	33	39
Nombre de pobres (milions)	110	113	112	119	158

L'extensió de la pobresa correspon al percentatge sobre la població total, i el nombre de pobres s'expressa en milions d'habitants.

Font: *Deuda social*. Santiago de Xile. PREALC, 1988, pàg. 12.

El PREALC es proposa mesurar el que costaria eradicar la pobresa, sense considerar, per descomptat, la possibilitat de canvis estructurals profunds. Al seu torn, Paul STREETEN, especialista en la temàtica del mesurament dels fets i els fenòmens econòmics i socials, es pregunta:

«Com han de ser identificats els pobres? La pràctica comuna d'utilitzar els decils –o quartils o quintils– de receptors d'ingressos té alguns defectes greus. Han de ser identificats per classes socials i econòmiques? O pel tipus de residència –rural o urbana–? O, d'acord amb un enfocament una mica abandonat, per grups ètnics o per regions? O per la fase del cicle d'edat –els molt joves i els ancians–? O per la mida de la família i l'edat del cap de família? O com a membres particulars de les famílies, per exemple els nens de menys de 5 anys o les dones? La pobresa té moltes dimensions i la concentració en els decils en pot enfosquir algunes».

STREETEN ofereix a continuació vuit grups de consideracions per definir estrictament el que és la pobresa. Tanmateix, en el nostre cas, que és més modest, és clar, usarem només un d'aquests criteris: el 20% més pobre de la població, si bé aquest 20% varia d'un país a un altre –el 20% més pobre de Suècia és, sens dubte, més ric

6. *Op. cit.*, pàg. 9. Vegeu també sobre aquest mateix tema les obres: *Ajuste y deuda social: un enfoque estructural*. Santiago de Xile, PREALC, 1987; i PADILLA ARAGÓN, Enrique. *Pobreza para muchos, riqueza para pocos*. Mèxic: El Día, 1982.

7. STREETEN, Paul et al. *Lo primero es lo primero: satisfacer las necesidades básicas de los países en desarrollo*. Madrid: Tecnos, 1986, pàg. 37.

Quadre 1.6
Distribució de l'ingrés familiar (%)

(ordenació creixent dels països d'acord amb el 10% de la població d'ingressos més alts)

Països	Any	primer quintil	segon quintil	tercer quintil	quart quintil	cinquè quintil	10% més alt	60% més baix	40% més baix
Suècia	1981	8,0	13,2	17,4	24,5	36,9	20,8	38,6	21,2
Hongria	1989	10,9	14,8	18,0	22,0	34,4	20,8	43,7	25,7
Bèlgica	1979	7,9	13,7	18,6	23,8	36,0	21,5	40,2	21,6
Polònia	1989	9,2	13,8	17,9	23,0	36,1	21,6	40,9	23,0
Finlàndia	1981	6,3	12,1	18,4	25,5	37,7	21,7	36,8	18,4
Dinamarca	1981	5,4	12,0	18,4	25,6	38,6	22,3	35,8	17,4
Japó	1979	8,7	13,2	17,5	23,1	37,5	22,4	39,4	21,9
Israel	1980	6,0	12,0	17,7	24,4	39,9	22,6	35,7	18,0
Noruega	1982	6,0	12,9	18,3	24,6	38,2	22,8	37,2	18,9
Holanda	1983	6,9	13,2	17,9	23,7	36,0	23,0	38,0	20,1
Regne Unit	1979	5,8	11,5	18,2	25,0	39,5	23,3	35,5	17,3
Alemanya (RFA)	1984	6,8	12,7	17,8	24,1	38,7	23,4	37,3	19,5
Espanya	1981	6,9	12,5	17,3	23,2	40,1	24,0	36,7	19,4
Canadà	1987	5,7	11,8	17,7	24,6	40,2	24,1	35,2	17,5
Xina	1990	6,4	11,0	16,4	24,4	41,8	24,6	33,8	17,4
Bangla Desh	1989	9,5	13,4	17,0	21,6	38,6	24,6	39,9	22,9
Estats Units	1985	4,7	11,0	17,4	25,0	41,9	25,0	33,1	15,7
Irlanda	1973	7,2	13,1	16,6	23,7	39,4	25,1	36,9	20,3
Pakistan	1991	8,4	12,9	16,9	22,2	39,7	25,2	38,2	21,3
Itàlia	1986	6,8	12,0	16,7	23,5	41,0	25,3	35,5	18,8
França	1979	6,3	12,1	17,2	23,5	40,2	25,5	35,6	18,4
Austràlia	1985	4,4	11,1	17,5	24,8	42,2	25,8	33,0	15,5
Costa d'Ivori	1988	7,3	11,9	16,3	22,3	42,2	26,9	35,5	19,2
Índia	1988	8,8	12,5	16,2	21,3	41,3	27,1	37,5	21,3
Corea del Sud	1976	5,7	11,2	15,4	22,4	45,3	27,5	32,3	16,9
Indonèsia	1990	8,7	12,1	15,9	21,1	42,3	27,9	36,7	20,8
Nova Zelanda	1982	5,1	10,8	16,2	23,2	44,7	28,7	32,1	15,9
El Salvador	1977	5,5	10,0	14,8	22,4	47,3	29,5	30,3	15,5
Suïssa	1982	5,2	11,7	16,4	22,1	44,6	29,8	33,3	16,9
Marroc	1990	6,6	10,5	15,0	21,7	46,3	30,5	32,1	17,1
Tunísia	1990	5,9	10,4	15,3	22,1	46,3	30,7	31,6	16,3
Hong Kong	1980	5,4	10,8	15,2	21,6	47,0	31,3	31,4	16,2
Trinitat i Tobago	1976	4,2	9,1	13,9	22,8	50,0	31,8	27,2	13,3
Filipines	1988	6,5	10,1	14,4	21,2	47,8	32,1	31,0	16,6
Jamaica	1990	6,0	9,9	14,5	21,3	48,4	32,6	30,4	15,9
Veneçuela	1989	4,8	9,5	14,4	21,9	49,5	33,2	28,7	14,3
Egipte	1974	5,8	10,7	14,7	20,8	48,0	33,2	31,2	16,5
Portugal	1974	5,2	10,0	14,4	21,3	49,1	33,4	29,6	15,2
Costa Rica	1989	4,0	9,1	14,3	21,9	50,8	34,1	27,4	13,1
Argentina	1970	4,4	9,7	14,1	21,5	50,3	35,2	28,2	14,1
Tailàndia	1988	6,1	9,4	13,5	20,3	50,7	35,3	29,0	15,5
Perú	1986	4,9	9,2	13,7	21,0	51,4	35,4	27,8	14,1
Colòmbia	1988	4,0	8,7	13,5	20,8	53,0	37,1	26,2	12,7
Malàisia	1989	4,6	8,3	13,0	20,4	53,7	37,9	25,9	12,9
Mèxic	1984	4,1	7,8	12,3	19,9	55,9	39,5	24,2	11,9
Turquia	1973	3,5	8,0	12,5	19,5	56,5	40,7	24,0	11,5
Panamà	1989	2,0	6,3	11,6	20,3	59,8	42,1	19,9	8,3
Sri Lanka	1986	4,9	8,4	12,4	18,2	56,2	43,0	25,7	13,3
Kenya	1983	2,7	6,4	11,1	18,9	60,9	45,4	20,2	9,1
Zàmbia	1976	3,4	7,4	11,2	16,9	61,1	46,4	22,0	10,8
Guatemala	1989	2,1	5,8	10,5	18,6	63,0	46,6	18,4	7,9
Maurici	1981	4,0	7,5	11,0	17,0	60,5	46,7	22,5	11,5
Xile	1989	3,7	6,8	10,3	16,2	62,9	48,9	20,8	10,5
Brasil	1989	2,1	4,9	8,9	16,8	67,5	51,3	15,9	7,0

Font: Informe sobre el desenvolupament mundial, 1988. Washington: Banc Mundial, 1988
Informe sobre el desenvolupament mundial, 1993. Washington: Banc Mundial, 1993

que la major part de la població del Senegal, de Sri Lanka o del Brasil, per esmentar-ne alguns exemples—.

Si al quadre 1.6 modifiquem el criteri de lectura i ens fixem en quina població viu amb el 20% de l'ingrés familiar disponible total, ens aproximarem una mica al límit de la línia de la pobresa. En aquest sentit, es constaten resultats prou importants, vàlids únicament en el context intern de cada país —és a dir, els pobres com a mesura relativa en relació amb els rics (i a la classe mitjana) de cada país—. Entre altres observacions, s'hi poden fer les següents:

—Al Brasil, Panamà i Guatemala més del 60% de la població vivia amb menys del 20% de l'ingrés en l'any en què es va efectuar l'estimació. El cas del Brasil és el de la desigualtat més profunda en la distribució de l'ingrés, amb un 67,5% de l'ingrés a les mans del 20% més ric de la població i només un 2,1% a les mans del 20% més pobre.

—El següent grup de països amb percentatge més elevat de pobres és el que presenta una concentració d'entre el 20% i el 30% de l'ingrés a les mans del 60% de

les famílies d'ingressos més baixos. Formen part d'aquest grup: Xile, Mèxic, Turquia, Costa Rica, Veneçuela, l'Argentina, Trinitat i Tobago, Tailàndia, el Perú, Colòmbia, Malàisia, Sri Lanka, Zàmbia, Maurici i Portugal. Es tracta de països amb una distribució de la renda molt desigual, on la renda es concentra en els grups més rics.

– Un grup ampli de països, entre els quals hi ha Espanya i la major part de l'Europa occidental, situa la seva línia de la pobresa entre el 20% i el 40% de la seva població. Els que palesen la millor distribució de la renda són Suècia, Hongria, Holanda, Bèlgica i el Japó.

Aquests resultats i molts altres que es poden extreure del quadre 1.6 –com ara la riquesa relativa de les classes mitjanes de cada país– són, evidentment, aproximats, però han servit per matisar els resultats obtinguts en considerar com a únic indicador la renda per càpita. Als capítols posteriors s'aprofundirà més en aquesta qüestió, quan es tracti el tema del nivell de vida: la salut, l'educació, el grau de satisfacció de les necessitats bàsiques, etc.

1.3.4 L'evolució del PIB als països més rics

L'evolució del PIB als països del Centre del sistema es pot comprovar al quadre 1.7. És obvi que aquest grup representa el volum més rellevant del PIB del

Quadre 1.7

Evolució del PIB a la UE, els EUA i el Japó

(milers de milions de dòlars)

Països	1960	1965	1982	1986	1991
Alemanya (RFA)	72,10	114,79	662,99	891,99	1.574,31
França	60,06	99,66	537,26	724,20	1.199,28
Itàlia	37,19	72,15	344,58	599,92	1.150,51
Regne Unit	71,44	88,52	473,22	468,29	876,75
Espanya	11,43	23,32	181,85	229,10	522,13
Holanda	11,58	19,89	136,52	175,33	290,72
Bèlgica-Luxemburg	11,28	16,60	85,24	112,18	196,87
Dinamarca	5,96	8,94	57,00	68,82	112,08
Portugal	2,34	3,40	21,29	27,48	65,10
Grècia	3,11	5,27	33,95	35,81	57,90
Irlanda	1,77	2,34	17,18	21,91	39,02
Unió Europea	288,26	454,88	2.551,08	3.355,03	6.084,67
Japó	44,00	91,11	1.061,92	1.955,65	3.362,28
Estats Units	505,30	701,67	3.009,60	4.185,49	5.610,80
Total	837,56	1.247,66	6.622,60	9.496,17	15.057,75

Font: *Informe sobre el desarrollo mundial, 1988*. Washington: Banc Mundial, 1988

Informe sobre el desarrollo mundial, 1993. Washington: Banc Mundial, 1993

món i la seva evolució ha estat creixent, tant quant al volum com al pes específic en les últimes dècades. Però potser el més significatiu ha estat el canvi intern en el pes específic del PIB entre els diferents països centrals.

Les dades del quadre 1.7 no són estrictament comparables entre si d'un any a un altre, perquè les dades s'expressen en dòlars de cada any. Però, en canvi, sí que són comparables cada any de país a país. Això permet observar els fenòmens següents:

– Els Estats Units són el país amb el volum del PIB més elevat des del 1960 fins al 1986; però des del 1991 ja són superats per la Unió Europea.

– Entre el 1960 i el 1991 el pes específic dels Estats Units tendeix a decreixer de forma molt pronunciada, en passar de representar un 60% del PIB del grup més ric dels països, a únicament el 37%. En canvi, el Japó fa més que quadruplicar el seu pes, en passar del 5% el 1960 al 22% el 1991. I la Unió Europea augmenta –encara que menys– el seu pes del 34% al 40% en el mateix període, i esdevé el primer generador del PIB a escala mundial.

Dins de la Unió Europea hi ha una certa estabilitat, tot i que amb alguns canvis: el creixement important del pes d'Alemanya, Itàlia i Espanya, el decreixement fort del Regne Unit i la pràctica estabilitat de la resta dels països.

Quadre 1.7 bis
Evolució del PIB a la UE, els EUA i el Japó

	(%)				
Països	1960	1965	1982	1986	1991
Alemanya (RFA)	8,61	9,20	10,01	9,39	10,46
França	7,17	7,99	8,11	7,63	7,96
Itàlia	4,44	5,78	5,20	6,32	7,64
Regne Unit	8,53	7,09	7,15	4,93	5,82
Espanya	1,36	1,87	2,75	2,41	3,47
Holanda	1,38	1,59	2,06	1,85	1,93
Bèlgica-Luxemburg	1,35	1,33	1,29	1,18	1,31
Dinamarca	0,71	0,72	0,86	0,72	0,74
Portugal	0,28	0,27	0,32	0,29	0,43
Grècia	0,37	0,42	0,51	0,38	0,38
Irlanda	0,21	0,19	0,26	0,23	0,26
Unió Europea	34,42	36,46	38,52	35,33	40,41
Japó	5,25	7,30	16,03	20,59	22,33
Estats Units	60,33	56,24	45,44	44,08	37,26
Total	100,00	100,00	100,00	100,00	100,00

Font: *Informe sobre el desarrollo mundial, 1988*. Washington: Banc Mundial, 1988

Informe sobre el desarrollo mundial, 1993. Washington: Banc Mundial, 1993